

Edmond Faral (1882-1958)

Edmond Faral urodził się 18 marca 1882 r. w algierskim mieście Médéa, około 90 km na południowy zachód od stołecznego Algieru. Wywodził się z protestanckiej rodziny, która przybyła z Langwedocji do Algierii w połowie XIX w. Pojawianie się Francuzów w Algierii było skutkiem różnych zachęt, w tym ekonomicznych, płynących ze strony państwa, aby zasiedlać tereny kolonii francuskich w Afryce Północnej. Pierwsze nauki Faral pobierał jeszcze w Algierze, następnie ukończył z bardzo dobrymi wynikami Gimnazjum Henryka IV w Paryżu. W 1903 r. poszedł na studia do renomowanej *École normale supérieure* w Paryżu. Uczelnia ta należy do tzw. wielkich szkół francuskich i ukończył ją wielu znanych uczonych, pisarzy, intelektualistów i artystów. Trzy lata później, w 1906 r., Faral złożył państwowe egzaminy z literatury i w 1907 r. został nauczycielem akademickim, rozpoczynając karierę w Nantes. Od 1909 r. przebywał w Paryżu, pracując m.in. w Gimnazjum Woltera, a latach 1907-1919 był nauczycielem w *École alsacienne*, również w Paryżu. Pomimo krótkiej służby wojskowej, w 1910 r. przedstawił swoją rozprawę doktorską (fr. tezy doktorskie) *Les jongleurs en France au Moyen Âge*, którą opublikował w Paryżu. Już po pierwszej wojnie światowej, w latach 1920-1925 był dyrektorem *École pratique des hautes études* w Paryżu, gdzie przewodził sekcji Średniowiecznej Literatury Łacińskiej, by w 1924 r. zostać profesorem *Collège de France*. Na przełomie lat 1935/1936 kierował pracami „La revue critique d'histoire et de la littérature” i w tym czasie został uznany za członka zwyczajnego Akademii Inskrypcji i Literatury Pięknej (*Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*). Wkrótce spotkały go kolejne zaszczyty w postaci prezydentury w *Fondation Signier-Polignac* i zaproszenia do *Collège Française* po opuszczeniu tego gremium przez Josepha Bédier (1864-1938). Z tego ostatniego zaszczytu jednak zrezygnował, zważywszy na trwający naukowy konflikt z tym ostatnim. Do przynależności w *Collège Française* ostatecznie dał się namówić w roku 1955 jako *administrateur honoraire*. Edmond Faral zmarł 8 lutego 1958 roku w Paryżu wskutek komplikacji chirurgicznych po przebytej operacji. Był odznaczony Krzyżem Wielkim Orderu Legii Honorowej¹.

E. Faral działał z powodzeniem na gruncie średniowiecznej historii oraz literatury francuskiej i łacińskiej. Jego pierwsza praca *Les jongleurs en France au Moyen*

¹ Życiorys Edmonda Farala oparłem na pracach: A. Latovsky, Faral Edmond, w: *Handbook of Medieval Studies. Terms – Methods – Trends*, red. A. Classen, t. 1, Berlin–New York 2010, s. 2289-2292; A. Corbellari, Joseph Bédier, écrivain et philologue, Genève 1997, *passim*; Faral Edmond, w: *Dictionnaire de biographie française*, t. 13, Paris 1975, kol. 575-576.

Âge (Paris 1910, wyd. 2: 1964), licząca prawie 350 stron, dotyczy twórczości trubadurów i zdaje się nadal aktualna, mimo że od jej powstania minęło ponad sto lat. Jest ustawicznie cytowana, a uczeni powołują się na jej wyniki, kiedy mowa o tym zagadnieniu. Praca ta składa się trzech zasadniczych części omawiających początki trubadurów w IX w., ich panowanie na mapie kulturalnej Francji oraz ich schyłek lub, jak chciał autor, upadek. Przyjęty porządek chronologiczny i znakomite rozeznanie w spuściźnie trubadurów pozwoliły Faralowi nie tylko na opisanie ich działalności, ale też na zaznaczenie miejsca oraz roli, jaką ta grupa odegrała i w przeszłości Francji, i w świadomości ówczesnej Zachodniej Europy. Cztery dodatki (około sto stron) stanowią cenne uzupełnienie wcześniejszych rozważań. W nich E. Faral zebrał przykłady działalności trubadurów, teksty źródłowe traktujące o nich, w kolejności chronologicznej. Zestawienie to, choć nadal uzupełniane, jest wymownym dowodem sumienności i drobiazgowości autora. Książka jest zadedykowana J. Bédierowi, który przez wiele lat polemizował z tezami Farala, nie osiągając jednak sukcesu.

Kolejną, obszerną pracą *Recherches sur les sources latines des contes et romans courtois du Moyen Âge* (Paris 1913) E. Faral udowodnił swoje zainteresowanie przenikaniem tekstów łacińskich (głównie z Owidiusza) do literatury dworskiej oraz popularnej. Zresztą i dalsze jego prace krążyły wokół badania ich wzajemnego oddziaływania oraz wpływów literatury dworskiej na literaturę wywodzącą się z niższych kręgów. Badania tekstów łacińskich i starofrancuskich z XII w. pozwoliły mu na sformułowanie tezy, że pisarze francuscy właśnie wówczas korzystali ze starożytnych tekstów. Tę rozprawę poprzedziły nieco mniejsze studia *Mimes français du XIIIe siècle. Contribution à l'histoire du théâtre comique au Moyen Âge* (Paris 1910) dotyczące teatru w XIII w. oraz *Courtois d'Arras: jeu de XIIIe siècle* (Paris 1911). Ta ostatnia praca jest wydaniem krytycznym starofrancuskiego tekstu (w dialekcie pikardyjskim) z przełomu XII i XIII w., opartego na przypowieści z Ewangelii św. Łukasza (rozdz. 15, 11-32) o synu marnotrawnym. Ostateczna lekcja tekstu została opracowana na podstawie czterech rękopisów. Jak pisał Faral we wstępie do tej książki, tekst jest parabolą ewangelicznych wydarzeń. Odtąd krytyczne wydawanie tekstów stało się jego nową pasją. Najpierw przygotował wydanie poematu dworskiego z XIII wieku: *Gautier D'Aupais, Poème courtois du XIIIème siècle* (Paris 1919), na podstawie rękopisu nr 837 Biblioteki Narodowej w Paryżu. Ten krótki tekst opatrzył erudycyjnym wstępem i rozważaniami natury filologicznej. Wkrótce wraz Léopoldem Constanssem wydał w 1922 r. *Le Roman de Troie en prose* na podstawie rękopisu nr 1612 Biblioteki Narodowej w Paryżu. Utwór nawiązuje do Homerowej *Iliady*, składa się z 208 rozdziałów, jednakże w tym przypadku nie został poprzedzony wprowadzeniem, a więc mamy tylko źródłowy tekst. Na bazie pozyskiwanych doświadczeń Faral opublikował w 1924 r. swoje przemyślenia o sztuce i technice pisarskiej XII-XIII w.: *Les arts poétiques de XIIème et du XIII siècles. Recherches et documents sur la technique littéraire du Moyen Âge* (Paris 1924; wyd. 2: 1958).

Do wydań krytycznych Faral powrócił w latach 1938-1939, kiedy wydał kronikę Geoffroy'a de Villehardouin dotyczącą wydarzeń IV wyprawy krzyżowej *La conquête de Constantinople* (daty kolejnych wznowień: Paris 1961, 1973). Wydanie składa się dwóch tomów, oparte zostało na wszystkich wówczas znanych rękopisach

(Bodleian Library, Oxford, rękopisy paryskie, etc.), posiada rozbudowany erudycyjny wstęp, a obok ustalonego tekstu w dialekcie szampańskim, tekst został przetłumaczony na współczesny język francuski².

Edmond Faral, zdobywszy wiele doświadczeń na polu średniowiecznej łaciny, opublikował *La littérature latine du Moyen Âge* (Paris 1925), a w 1941 r. podzielił się swoimi spostrzeżeniami dotyczącymi średniowiecznej francuszczyzny w rozprawie *Petite grammaire de l'ancien français*.

Pieśń o Rolandzie (*La chanson de Roland*) przykuwała uwagę Farala jeszcze w czasach studiów uniwersyteckich. Nowe wydanie dzieła przedstawił w 1932 r. Wkrótce potem, w 1934 r., wydał rozprawę analityczną nawiązującą do tego dzieła: *La Chanson de Roland, étude et analyse*. Tam ukazał swój wydawniczy kunszt w oparciu o zdobyte już wcześniej doświadczenia.

Ważne miejsce w jego twórczości zajęła legenda arturiańska, którą dokładnie przebadał w książce *La légende arthurienne. Études et documents. Les plus anciens textes* (Paris 1929). Dzieło jest obszerne, liczy przeszło 1100 stron w trzech tomach, gdzie E. Faral przyjrzał się pisarstwu historycznemu Geoffrey'a z Monmouth (ok. 1100-ok. 1155), w którym należy upatrywać wskrzesiciela tej legendy, spisanej po raz pierwszy ok. 830 r. przez Nenniusa. Drobiazgowe badania i wysoce krytyczny stosunek do średniowiecznych przekazów pozwoliły Faralowi zbudować logiczny wykład na podjęty temat. To jedno z najwartościowszych dokonań francuskiego historyka.

W późnej fazie twórczości E. Faral zajął się trzynastowiecznym poetą francuskim Rutebeufem. Chociaż o jego życiu niewiele wiadomo, to pozostawił on interesujący dorobek w postaci tzw. *dits*, czyli rzeczy, nadto poematy i satyry. Znajomość języka łacińskiego i niewątpliwy talent w ukazywaniu dość osobliwych, prawdziwych lub rzekomych, nieszczęść, które miały spotkać Rutebeufa, zaintrygowały Farala na tyle, że poświęcił mu dwie rozprawy: *Onze poèmes de Rutebeuf concernant la croisade* (Paris 1946) wraz z Julią Bastin i *Oeuvres complètes de Rutebeuf*, które ukazały się pośmiertnie, z tą samą współwydawczynią (Paris 1959-1960).

W roku 1948 E. Faral wydał kolejny tekst z XII w., czyli *De babione* – jako *Poème comique du XIIème siècle*. Jest to składająca zaledwie z 484 wersów komedia o niejakiem Babio, zakochanym w swej pięknej córce, Wioli. W tym tekście upatruje się początków teatru komicznego na ziemiach francuskich.

W tym samym czasie Faral zajmował się twórczością scholastyka i logika Jana Buridana (ok. 1300-ok. 1358), któremu poświęcił dwa studia: *Jean Buridan. Notes sur manuscrits, les éditions et le contenu de ses ouvrages* (1946) i *Jean Buridan: Maître és arts de l'Université de Paris* (1949)³.

² Zob. Geoffroy de Villehardouin, *Zdobycie Konstantynopola*, tłum. i red. Z. Pentek, Poznań 2003, s. XVI-XXIV.

³ E. Faral, Jean Buridan. Notes sur les manuscrits, les éditions et le contenu de ses ouvrages, Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge 15, 1946, z. 1; tenże, Jean Buridan. Maître és arts de l'Université de Paris, w: Histoire Littéraire de la France, t. 28, Paris 1949.

Osobie cystersa Guillaume'a z Digulville (1295-1358), autora *La pèlerinage*, który opiewał w 13 000 wersach duchową drogę do Jerozolimy, Faral poświęcił dziełko *Guillaume de Digulville, moine de Châlis* (1952)⁴.

Postać i twórczość Edmonda Farala jest w Polsce znana przede wszystkim z pracy *Życie codzienne w czasach Ludwika Świętego*⁵, której pierwodruk, wielokrotnie wznawiany, ukazał się w Paryżu 1938 r. Jest to bodaj jedyna – w całej twórczości – praca Farala skierowana do mniej przygotowanego czytelnika, który może delektować się znajomością problematyki, jaką zademonstrował autor.

Spuścizna Farala jest doniosła na polu badań nad francuskim średniowieczem wieków XII i XIII. Z jednej strony uczony przeanalizował i pozostawił po sobie znaczące rozprawy monograficzne, jak choćby o trubadurach, francuskiej literaturze łacińskiej i starofrancuskiej oraz legendzie arturiańskiej, z drugiej strony docierał do mniej znanych tekstów, które pozostawały dotąd nieogłoszone, i wydobywał je na światło dzienne. Nie obawiał się poprawiać dawnych mistrzów (np. Natalis de Wailly) w krytycznych edycjach dzieł znanych oraz zawsze dodawał celne uwagi i sprostowania. Sprawność edycyjna, dbałość o najdrobniejsze szczegóły sprawiły, że teksty w opracowaniu Farala nie uległy znacznej erozji. Pisał językiem prostym, precyzyjnym, zrozumiałym, bez napuszonej i przeładownej zbędnych przymiotnikami.

Zdzisław Pentek

⁴ Tenże, Guillaume de Digulville, moine de Châlis, w: *Histoire littéraire de la France*, t. 39, Paris 1962, s. 1-132.

⁵ E. Faral, *Życie codzienne w czasach Ludwika Świętego*, tłum. E. Bąkowska, Warszawa 1969.